

Bölüm 9

OSMANLI DÖNEMİ KUR'ÂN YORUMBİLİM KAYNAKLARINDA DARBEYE KARŞI DANIŞMA SİSTEMİNE BAKIŞ

Halit BOZ¹

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim; vicdanla düşünen, olaylar arasındaki ilişkiye odaklanan, özü yakalayan aktif okuyucu kitlesini hedef almıştır. Kur'ân'ın şekillendirdiği bu aktif okuyucu kitlesi, sınırları kesin olarak belirlenmemiş alanlarda Peygamber Aleyhisselâm'ın ve onun takipçilerinin söz ve uygulamalarından da faydalanarak yaşadıkları zaman ve mekâna en uygun tutumu fert ve toplum bazında tercih ederler. Bu münasebetle her bir konuyu en ince ayrıntısına kadar ve açık-dolaysız cümlelerle Kur'ân'da aramak doğru değildir.

Kur'ân'ın özü belirlemekle birlikte uygulama şekillerini ve ayrıntılarını İslam toplumunun ortak kararına bıraktığı hususlardan biri devlet başkanının belirlenmesi sürecidir. Kur'ân'dan öğrendiğimiz şey; devlet başkanı adaylarının belirlenmesinde ve seçiminde toplumun ortak karara varabilmesidir. Bu sürecin ilk adımı danışma sisteminin işletilmesidir. Peygamber Aleyhisselâm'ın ilk dört halifesi dönemindeki uygulama, temsil gücü olan sınırlı sayıda bir heyetin belirlediği adayın halkın onayına ve kabulüne sunulması şeklinde cereyan etmiştir. Zaman, mekân ve şartlar da düşünüldüğünde bu uygulamanın son derece adil olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fakat aynı rûhun tüm İslam tarihi boyunca korunamadığını belirtmek gerekir.

Tarihteki İslam devletleri temelde veya en azından hâkim düşünce olarak Kur'ân'dan ve onun hükümlerinden referans almak durumunda oldukları için müfessirlerin, yani Kur'ân yorumcularının açıklamaları ve çıkarımları özel bir önem arz eder. Tefsir kaynaklarında, devlet yönetimi ve vatandaşların yönetim karşısında sergileyecekleri tutumları kanaatimize göre üç ağırlık merkezi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bunlar; “*şûrâ (toplumsal danışma ve onama)*”, “adil yöneticilere itâat” ve “fitnenin ve fesâdın engellenmesi”dir. Kaynaklarımızdaki

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üni. İlahiyat Fak. halit6869@gmail.com

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncuları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra onlara yaptıklarını Kıyamet günü haber verecektir. Allah her şeyi hakkıyla bilir.” (Mücâdele; 58/7)

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَابَهُمْ فَتَحًا قَرِيبًا

“Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Feth; 18-19)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğunu şekillendiren temel dinamik İslâm dinidir. Ulema ve konumuz bağlamında Kur’ân yorum bilimcilerinin, devlet ve toplum düzeninin sürdürülmesi için son derece gayretli oldukları ve sultana başkaldırıcı büyük günahlardan saydıkları bir vakıdır. Bununla birlikte siyasi ve dini otoriteye başkaldırı ve iktidarı elde etmek için yapılmış olan mücadeleler diğeri bir vakıdır. Şu halde iktidara karşı çıkanların kendilerini meşrulaştırmak için dini söylemlerin özünü ve ayrıntılarını çarpıtarak kullanmaları veya bu hususların haddi zatında farklı yorumlanabilir niteliklerinin olup olmadığı, üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri olduğu bu çalışma ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, ilgili kaynaklardan yola çıkarak darbe karşıtı güçlü vurguların, yani danışma sisteminin uygulandığında kendi içlerinde ne denli tutarlı oldukları ve İslâm’ın ilk dönemindeki kabullere uygunluğu araştırılmıştır. Böylece toplumumuzun darbeye bakışının tarihi ve dini kökleri belirlenmiş ve varsa sorunların çözümü için sınırlı da olsa bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Abdülhamid İsmail el-Ensari, “Ehlü’l-Hal ve’l-Akd”, DİA. el-Âlûsî, Mahmûd Şihâbüddin Ebu’s-Senâ el-Huseynî, *Rûhu’l-Maânî*, I-XXX, İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut. t.y.
Ayvazoğlu, Beşir, (2012), *Ömrüm Benim Bir Ateşi Ahmet Haşim’in Hayatı, Sanatı, Estetiği, Dramı* -, Kapı Yayınları, İstanbul.

Sosyal Bilimler Araştırmaları I

- Bayer, İsmail, Özkan, Ahmet, (2005), *Kur'ân'da Özel İsimler*, İber Yayınları, Ankara.
- el-Bursevî, İsmail Hakkı, (1330 h.), *Rûhu'l-Beyân*, I-XI, Matbaa-i Osman, İstanbul.
- Can, Mustafa, "Hakîm es-Semerkandî", *DİA*.
- el-Cürcani, es-Seyyit eş-Şerif, (1938), *et-Târifat*, Kahire.
- Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût.
- Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Huseyn el-Ferrâ, (2000), *el-Ahkâmu's-Sultâniyye, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut.
- Gazali, Muhammed, (1967), *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Halil, Molla, (2011), *Basîretu'l-Kulûb fî Kelâmi Allâmi'l-Guyûb*, Thk. Molla Sibgatullâh, Nûbihâr Yayınları, İstanbul.
- Kaşıkcı, Osman "İslam-Osmanlı Hukukunda Devlet Başkanının Görevinin Sona Ermesi", *AÜEHFD*, V, 1-4.
- Kur'ân Yolu DİB
- el-Maverdî, Ebu'l-Hasen Alib. Muhammed, (1304), *Edebu'd-Dunyâ ve'd-Dîn*, el-Matbatu'l-Osmâniyye, İstanbul.
- Semerkandî, Ebû'l-Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmâîl el-Kâdî el-Hakîm, *es-Sevâdu'l-A'zâm*, Enes Kitabevi, İstanbul. t.y.
- Türcan, Talip "Şûra", *DİA*.